

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Навчально-науковий інститут Хімічних технологій та інженерії

Фізична хімія

Лекція 8 Фазові рівноваги

Харків 2025

ЗМІСТ

1. Гетерогенна система. Компонент. Фаза. Число ступенів свободи.
2. Правило фаз Гіббса.
3. Фазові рівноваги. Однокомпонентні системи.
4. Фазові переходи I та II роду
5. Рівняння Клапейрона – Клаузіуса
6. Загальний принцип побудови діаграм стану. Метод Курнакова.
7. Діаграма стану води.
8. Діаграми стану з моно- та енандіотропними переходами. Діаграма стану сірки.
9. Двокомпонентні системи

Визначення

- **Система**, що складається із декількох фаз, називається **гетерогенною**. **Фазою (Ф)** в термодинаміці називають гомогенну частину гетерогенної системи, що має однаковий склад, фізичні та хімічні властивості, відділена від інших частин системи поверхнею поділу, при переході через яку відбувається стрибкоподібне змінення системи.
- **Компонентом системи** називають будь-яку речовину, що входить до складу системи, і при видаленні з неї може існувати у вільному вигляді.
- Спеціально виділяють поняття **незалежного компонента**. Справа у тому, що у системі можуть проходити хімічні реакції, і речовини системи не будуть незалежними. **Кількість незалежних компонентів k_n дорівнює кількості компонентів мінус кількість хімічних реакцій, що їх зв'язують.**

Визначення

- **Приклад:** для реакції $\text{H}_2 + \text{I}_2 = 2\text{HI}$ кількість компонентів дорівнює 3, кількість рівнянь – 1, тому

$$K_n = 3 - 1 = 2$$

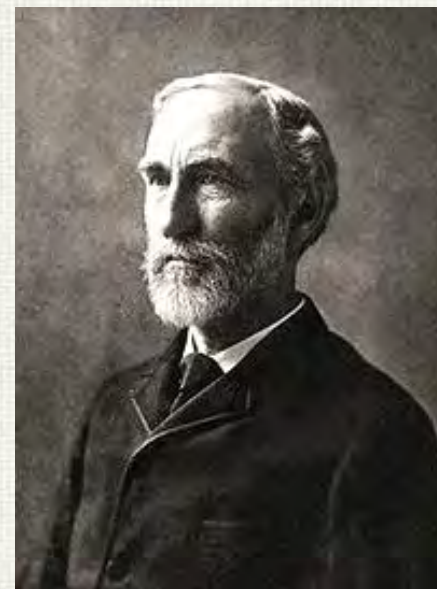
Кількість ступенів свободи (C) –

кількість інтенсивних термодинамічних параметрів стану (температура, тиск, концентрація),

які можна змінювати незалежно один від одного, не змінюючи природи і числа фаз, що знаходяться в стані рівноваги.

- **Правило фаз Гіббса:** Кількість ступенів свободи рівноважної термодинамічної системи, на яку із зовнішніх чинників впливають тільки температура й тиск, дорівнює кількості незалежних компонентів мінус кількість фаз плюс два

$$C = K_n - \Phi + 2 .$$

Гіббс Дж.Уіллард,
1839 – 1903

Коментар до правила фаз Гіббса

- Цифра **2** означає, що в силу висунутих нами припущень тільки **два** зовнішніх чинника (**температура та тиск**) можуть впливати на рівновагу.
- Якщо на рівновагу в системі, крім температури й тиску, можуть впливати інші зовнішні чинники, наприклад, електричні та магнітні поля, поле тяжіння на ін., то кількість зовнішніх чинників **n** буде більше двох і

$$C = K_n - \Phi + n.$$

- При **класифікації систем** їх прийнято поділяти :
- за **кількістю фаз** на однофазні, двофазні тощо,
- за **кількістю компонентів** – на однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні та ін.,
- за **кількістю ступенів свободи** – на інваріантні ($C=0$), моноваріантні ($C=1$), біваріантні ($C=2$) і т.і.

Фазові рівноваги. Однокомпонентні системи

- Однокомпонентна система складається з індивідуальної речовини, що може існувати в різних агрегатних станах (твердому, рідкому, пароподібному) і в різних твердих станах – поліморфних модифікаціях (сірка ромбічна й моноклінна, олово біле та сіре тощо).
- Стан однокомпонентних систем визначають дві незалежні змінні, як правило, температура й тиск. Усі інші змінні є функціями цих двох. Таким чином, **діаграма стану** однокомпонентної системи зображується на площині.
- **Фазова діаграма** – залежність стану системи від зовнішніх умов або складу системи.

Фазові перетворення. Переходи першого роду

- Речовина може переходити із однієї фази в іншу. Такий перехід називається **фазовим переходом, або фазовим перетворенням**, і супроводжується низкою особливостей.
- Відповідно до характеру цих особливостей **фазові переходи** можуть бути **першого та другого роду**.
- Фазовий перехід, що характеризується однаковістю енергій Гіббса для фаз, що співіснують у рівновазі, і стрибкоподібним змінням ентропії та об'єму при переході речовини із однієї фази в іншу, називається **фазовим переходом першого роду**.
- Фазові переходи першого роду супроводжуються виділенням або поглинанням теплоти, яка називається **прихованою теплотою фазового перетворення ΔH_f** (температура залишається незмінною, незважаючи на підведення або відведення теплоти).
- Прикладами фазових переходів першого роду є випарювання, конденсація, плавлення, кристалізація, сублімація, а також переходи твердих речовин із однієї кристалічної модифікації в іншу (сірого олова – у біле, графіту – в алмаз, моноклінної сірки – у ромбічну тощо).

Фазові перетворення другого роду.

- Існують і **фазові переходи другого роду**. Для них характерна не тільки однаковість енергій Гіббса, але й однаковість ентропій та об'ємів фаз, що співіснують у рівновазі, тобто відсутність теплового ефекту процесу та змінення об'єму при температурі перетворення. Однак мають місце стрибки фізичних величин, що виражені похідними ентропій та об'єму:
- теплоємність $C = T(dS/dT)_p$ та коефіцієнт термічного розширення

$$\beta = \frac{1}{V} \cdot \frac{dV}{dT}.$$

- Прикладами фазових переходів другого роду є перехід речовини у надпровідний стан, парамагнетика – у феромагнетик, рідкого гелію – у надтекучий стан.

ВТНП – високотемпературна надпровідність

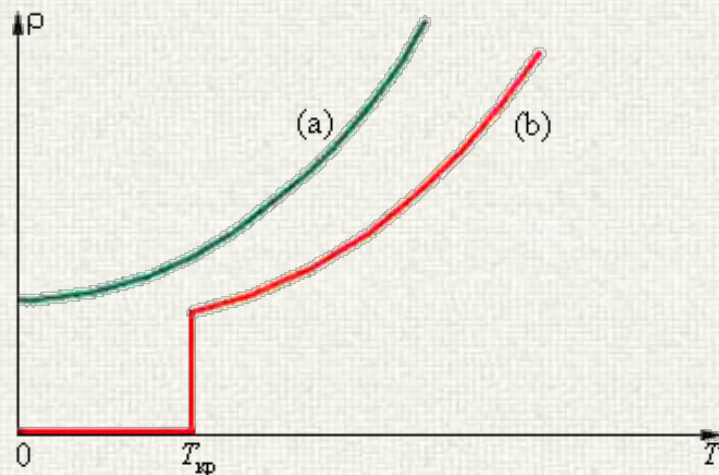
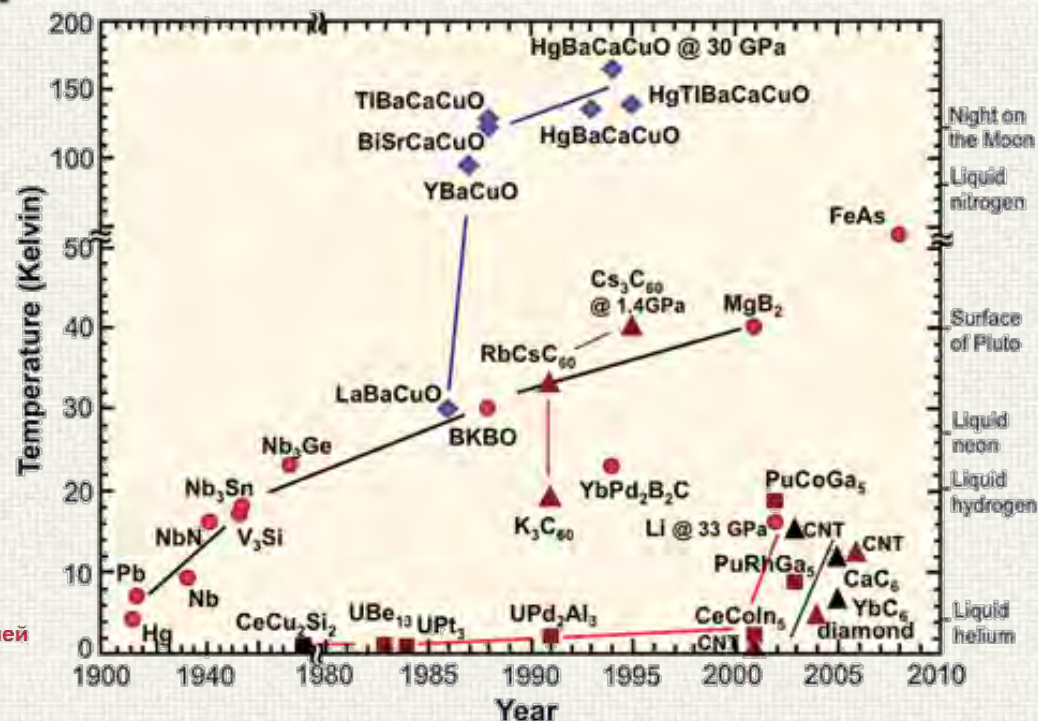
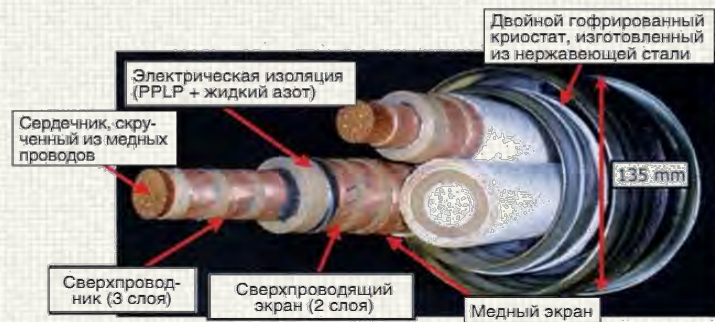
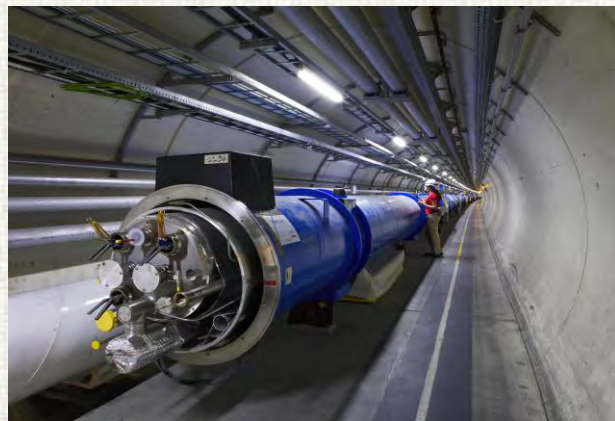
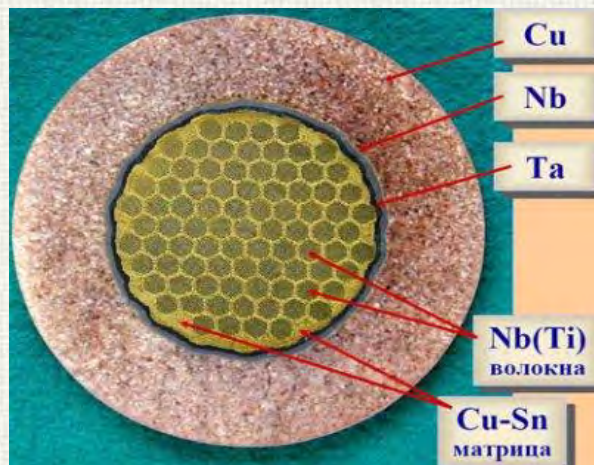

Рис. 7. Секция трехфазного кабеля, изготовленного компанией Sumitomo Electric Industries с использованием провода 2G HTS компании SuperPower

ВТНП

Рівняння Клапейрона-Клаузіуса

- Рівняння Клапейрона-Клаузіуса відображає **особливості фазових переходів першого роду**. Виведемо це рівняння для рівноважного переходу одного моля речовини з фази 1 у фазу 2 при сталих тиску і температурі.
- У такому процесі виконується тільки робота розширення і зміна внутрішньої енергії дорівнює

$$U_2 - U_1 = T(S_2 - S_1) - p(V_2 - V_1)$$

$$\text{або } U_2 - TS_2 + pV_2 = U_1 - TS_1 + pV_1$$

Ліва і права частини є енергіями Гіббса G_1 і G_2 моля речовини у співіснуючих фазах, тобто ізобарні потенціали одиниці маси речовини в двох фазах, що знаходяться в рівновазі, рівні між собою

$$G_2 = G_1$$

Зміна температури або тиску призводить до порушення рівноваги і встановлення нової рівноваги, а енергії Гіббса фаз змінюються

$$dG_1 = -S_1 dT + V_1 dp$$

$$dG_2 = -S_2 dT + V_2 dp$$

Але і в нових умовах залишаються справедливими умови рівноваги:

$$G_2 + dG_2 = G_1 + dG_1 \rightarrow dG_1 = dG_2$$

Рівняння Клапейрона-Клаузіуса

Клапейрон Б.П.Е.
1799 – 1864

Таким чином, $dG_1 = dG_2$, отже
 $(V_1 - V_2)dp = (S_2 - S_1)dT$ або
 $dp/dT = (S_2 - S_1)/(V_2 - V_1)$.

Оскільки фазові перетворення
являють собою рівноважний
ізобарно-ізотермічний процес, то
зміна ентропії становить величину

$$\Delta S = S_2 - S_1 = Q/T = \Delta H_{\text{ф.п.}}/T$$

де $\Delta H_{\text{ф.п.}}$ - зміна ентальпії при фазовому переході
(теплота фазового переходу). Після підстановки виразу
для ΔS отримаємо **рівняння Клаузіуса-Клапейрона**

$$dp/dT = \Delta H_{\text{ф.п.}} / T (V_2 - V_1).$$

Клаузіус Р.Ю.Е.
1822 – 1888